

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2023. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.15>

УДК 332.37

С. М. Белінська,

д. е. н., професор, декан факультету економічних наук, Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5826-5958>

А. С. Бутенко,

магістр кафедри геодезія та землеустрій,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3516-9522>

М. О. Гусєв,

магістр кафедри геодезія та землеустрій,

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8672-4928>

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

S. Belinska,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Economic Sciences,
Petro Mohyla Black Sea National University*

A. Butenko,

*Master's student of the Department of Geodesy and Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University*

M. Hysiev,

*Master's student of the Department of Geodesy and Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University*

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL LAND USE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MODERN REALITIES

У статті проведено аналіз ефективності сільськогосподарського землекористування України в умовах сучасних реалій за ключовими напрямками. Так як сільське господарство є однією з основних галузей промисловості в Україні. Охарактеризовано основні фактори впливу на ефективність сільськогосподарського землекористування та економіку країни загалом. Розглянуто та проаналізовано такі напрямки, як характеристика земельного фонду України, зміни в законодавчому забезпеченні питання оренди під час дії воєнного стану та її вплив на ефективне землекористування, обсяг нанесених збитки якості української землі військовими діями, питання забезпечення продовольчої безпеки в країні, як показника сталого землекористування. Проведено оцінювання темпів зростання (зниження) експорту сільськогосподарських товарів у 2022 році та вплив показників на результати землекористування в країні.

The state and use of agricultural land resources in Ukraine is a driving force influencing the economy and the overall development of the country. The article provides a critical analysis of the effectiveness of agricultural land use in Ukraine in the context of modern realities. The role of agriculture in the economy and food security of Ukraine is emphasized, as well as the importance of effective land use in reducing the impact on the environment, for example, in reducing soil erosion and preserving biodiversity. The article highlights the factors affecting the efficiency of agricultural land use, in particular the productivity of land use, changes in lease legislation, the condition of soils and lands, food security, export of agricultural products, as well as the decline of the agrarian economy in recent decades.

An analysis of the legislative provision of the lease issue during martial law and its impact on effective land use, the impact of military operations on the quality of Ukrainian land, is carried out. One of the main problems is soil degradation caused by improper land use, overuse and erosion. The invasion of the territory of Ukraine by

enemy forces and subsequent military operations only exacerbated the problem. This leads to reduced yields, reduced food security and increased pressure on the environment. Effective land management practices, such as reduced tillage, conservation of soil cover and reduced use of harmful chemicals, can help mitigate soil degradation and improve the overall condition and productivity of agricultural land.

The issues of sustainable land use as the basis of food security and the rate of growth (decrease) in the export of agricultural products are considered. Due to the lack of a sufficient amount of land on which agricultural activities can be carried out, the food security of certain regions of Ukraine is under threat. The food security system must guarantee not only the availability of food, but also access to it for all people. This is especially important in war-torn countries, as the population may not have the funds to buy food.

The article provides a comprehensive assessment of the effectiveness of agricultural land use in Ukraine and its impact on the country's economy. In general, maintaining the effective use of agricultural land resources in Ukraine is a critical issue that requires attention and action from various sectors.

Ключові слова: *використання земель, сільське господарство, економічний вплив, оренда землі, продовольча безпека, експорт.*

Keywords: *land use, agriculture, economic impact, land lease, food security, exports.*

Постановка проблеми. Ефективність використання сільськогосподарських угідь є важливою для України, оскільки вона відіграє значну роль в економіці та продовольчій безпеці країни. Сільське господарство є однією з основних галузей промисловості в Україні, і це основне джерело доходу для багатьох людей. Крім того, ефективне землекористування може допомогти зменшити вплив сільського

господарства на навколишнє середовище, наприклад зменшити ерозію ґрунту та зберегти біорізноманіття.

Ефективність використання земель сільськогосподарського призначення впливає на економіку і ось декілька способів, серед яких:

По-перше збільшення врожайності: більш якісно обробляючи землю, фермери можуть вирощувати більше врожаю з одиниці площі, що може призвести до збільшення доходу та економічного зростання. Цього можна досягти, якщо ділянки будуть у використанні фермерів, що зацікавлені у довгостроковій оренді.

По-друге поліпшення продовольчої безпеки: ефективне землекористування може допомогти забезпечити країну достатньою кількістю продовольства для задоволення потреб її населення, що є життєво важливим для економічної стабільності.

По-третє збільшення експорту: підвищення продуктивності сільського господарства може призвести до збільшення експорту сільськогосподарської продукції, що може допомогти підняти економіку країни. Для України це дуже важливо, оскільки вона є одним із провідних світових виробників ячменю, вівса та жита, а також є значним виробником фруктів і овочів, включаючи яблука, виноград і помідори.

Саме на цих способах впливу на економічну ситуацію в країні через використання сільськогосподарських земель і зроблено акцент в проведеному аналізі.

Незважаючи на те, що Україна відома високовартісним родючим ґрунтом, що робить її історично важливим виробником врожаю в Європі, сільськогосподарська економіка країни зазнала значного спаду в останні десятиліття. Цей занепад характеризується скороченням посівних площ, зниженням врожайності, погіршенням навколишнього середовища та відсутністю модернізації сільськогосподарської техніки. Крім того, фермерські господарства мають обмежений доступ до кредитів, що призводить до широкомасштабної

фінансово-економічної кризи для сільськогосподарських підприємств. До того ж події 2022 року, якщо звертати увагу лише на ефективність сільськогосподарського землекористування, ще більше скоротили кількість посівних площ, якість ґрунтів та унеможливили роботу низки українських фермерств, що може призвести до продовольчої кризи не лише в Україні, а й у частині Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження ефективності використання сільськогосподарських земель постійно знаходились в полі зору науковців: О.В. Лазаревої, З.П. Панькова, В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, А.М. Третяка, М.М. Федорова. Різні аспекти економічної стабільності країни висвітлюються в роботах вітчизняних учених, зокрема С.М. Кваші та В.І. Власова – стан і тенденції експорту та імпорту продукції агропродовольчого комплексу України. А також ряд інших вчених, що працювали над питаннями сталого розвитку сільськогосподарського землекористування та еколого-економічними аспектами підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Тема наукової публікації потребує подальшого комплексного вивчення, оскільки на 2023 рік ситуація в країні продовжує бути нестабільною і з кожним місяцем з'являються нові фактори впливу на українську економіку та життя громадян загалом. Нові законодавчі акти, зміна ситуації на фронті, кількість людей, що виїхали та повернулися, кількість посівних площ та посіяні культури – ці і ще низка факторів постійно змінюються та впливають на ефективність сільськогосподарського землекористування в Україні. Цією роботою буде проведено аналіз сьогоденної ситуації, яка потребує і подальшого моніторингу задля покращення аграрної ситуації в країні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є провести аналіз ефективності сільськогосподарського землекористування

України в умовах сучасних реалій, тобто занепаду економіки та введення військового положення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В даний час розвиток продуктивних сил привів до багатогранного розуміння і використання земельних ресурсів. Земля, поряд з іншими природними ресурсами, є частиною навколишнього середовища, місцем проживання і праці людей, джерелом задоволення людських потреб. Вона також відіграє вирішальну роль у підтримці біосфери, підтримуючи функціонування атмосфери та гідросфери, ріст рослин і тварин, а також людського суспільства. Найбільш значущу роль земельні ресурси відіграють у сільській місцевості, де вони є основним засобом виробництва та життєво-важливою складовою сільськогосподарського виробництва [1].

Однією з найпомітніших характеристик земельного фонду України є висока освоєність сільського господарства, яка становить 78,1%. Це підкреслює важливість аграрного сектору в країні та потенціал для подальшого розвитку в цій сфері. У структурі сільськогосподарських угідь переважну частку займає рілля, а розораність території України становить 53,9%. Також до угідь входять пасовища, сіножатті, багаторічні насадження та перелоги [2].

Очевидно, що використання земель сільськогосподарського призначення розглядалось вже не один раз низкою вчених. Наразі ми хочемо розглянути та проаналізувати деякі аспекти впливу на ефективність використання земель сільськогосподарського призначення та економіку країни загалом.

Перше - це така форма власності на землю, як оренда і зміни в її законодавчому регулюванні. В аграрному господарстві України орендні відносини є поширеною формою власності селян на землю. Багато в чому це пов'язано з тим, що багато хто з цих осіб не в змозі самотійно обробляти землю. Дослідження показують, що власниками землі в Україні є переважно селяни-пенсіонери, які уклали близько 3 млн. договорів оренди землі, що становить 43,5% усіх договорів

оренди землі.

Відносини оренди, як важлива складова оптимального землекористування, мають зробити можливим передачу земельних ділянок більш ефективним власникам. Сьогодні ця тенденція починає спостерігатися і в Україні. Кількість договорів довгострокової оренди землі зростає з кожним роком. Короткострокова оренда до трьох років, з іншого боку, майже зникла [3].

Орендні відносини можна розглядати як важливий інструмент маркетинга землекористування. Той факт, що довгострокова оренда стала більш поширеною, свідчить про те, що землевласники стають все більш впевненими у своїй здатності використовувати землю протягом більш тривалого періоду часу, а не просто здавати її в оренду для отримання короткострокової вигоди. Це може сприяти більш ефективному використанню землі та більш стійкій сільськогосподарській економіці в довгостроковій перспективі.

Ефективність використання землі визначається відношенням отриманих результатів до площі землі з урахуванням її якості та місця розташування. Землекористування регулюється законами, які регулюють його організацію та економіку, включають такі заходи, як зонування, землеустрій, встановлення меж, інформаційне забезпечення. Економічні заходи регулювання земельних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів на вибір системи господарювання, яка забезпечує отримання рентних доходів і зберігає якість землі [4].

Конфлікт, розпочатий у 2022 році, торкнувся всіх сторін суспільства, в тому числі земельних відносин. Земля є надзвичайно важливим активом в Україні, оскільки вона є основою економічного виробництва та розвитку. Тому в умовах воєнного стану питання управління земельними відносинами є надзвичайно важливим, адже від цього залежить безпека не лише аграрного сектору, а й усієї країни.

Для забезпечення управління земельними ресурсами під час дії воєнного

стану було прийнято низку нормативно-правових актів. Серед них є Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану" від 24 березня 2022 року № 2145-IX [5] та Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану" від 12 травня 2022 року № 2247-IX [6].

І нововведення, внесені законом № 2145-IX в системі оренди, напевно, одна з найважливіших змін у земельних відносин країни. Це запровадження автоматичного поновлення договорів, що стосується договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію та земельного сервітуту. Ці контракти автоматично поновлюються на один рік без необхідності вчинення сторонами контрактів будь-яких дій. Крім того, продовження цих договорів не потребує внесення змін до ДРРПНМ (Державний реєстр речових прав на нерухоме майно), а договори вважаються поновленими без необхідності внесення інформації до реєстру.

Основною метою цієї зміни було забезпечення безперервності договорів землекористування для фізичних осіб та підприємств у період кризи, оскільки ведення військових дій ускладнювало деяким особам продовження своїх договорів у звичайний спосіб. Автоматичне поновлення договорів поширюється лише на договори, строк дії яких закінчився після введення воєнного стану, та лише на договори щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної, державної та комунальної форм власності, а також земельних ділянок, які залишились у колективній власності та передані в оренду органам місцевого самоврядування.

Важливо зазначити, що автоматичне продовження контрактів буде діяти навіть у разі припинення або скасування воєнного стану в окремих регіонах країни. Контракти залишатимуться дійсними до закінчення терміну, на який вони були продовжені. Цей захід було вжито для забезпечення безперервності

землекористування фізичними особами та підприємствами під час кризи, однак важливо враховувати довгостроковий вплив цього заходу на ринок землі та права власності громадян [5].

Вперше в історії України громадянам та організаціям, які користуються ділянками сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності на праві постійного користування (крім державних і комунальних підприємств і установ), а також особам, які мають право емфітевзису, надано право передавати їх в оренду.

Ці ділянки можуть надаватися в оренду на строк до одного року і лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Крім того, допускається надання в оренду земельної ділянки, не віднесеної до земель ведення товарного сільськогосподарського виробництва, без зміни її цільового призначення. Договір оренди укладається в електронній формі та підлягає державній реєстрації в книзі реєстрації прав власності та землекористувань. Право оренди землі виникає з дня державної реєстрації договору оренди землі.

Ця нова можливість, що передбачена законодавцем, має на меті дозволити тим, хто на даний момент не може користуватися своєю земельною ділянкою, передати цю можливість іншим особам, які мають для цього необхідні ресурси. Це положення спрямоване на те, щоб максимально збільшити кількість сільськогосподарських угідь, використаних під цьогорічну посівну кампанію [6].

Під час війни уряд вжив заходів для захисту національної безпеки та інтересів дрібних і середніх фермерів, обмеживши продаж і передачу сільськогосподарських земель. Уряд також посилив нагляд за операціями із землею та запровадив суворіші покарання за незаконні операції із землею. Ці заходи мали на меті перешкодити потенційним іноземним інвесторам придбати великі обсяги українських сільськогосподарських земель, які могли б бути використані як інструмент політичного чи економічного впливу. Однак ці дії також призвели до уповільнення ринку землі, що призвело до зниження цін на

землю та скорочення загального сільськогосподарського виробництва [7].

Варто зазначити, що ці заходи були впроваджені в період кризи та невизначеності, але важливо оцінити довгострокові наслідки для економіки та суспільства. Уряд має забезпечити, щоб заходи, які вживаються для захисту національної безпеки, не мали негативного впливу на аграрний сектор та економіку в цілому. Важливо також враховувати вплив на індивідуальні права власності громадян і потенціал цих заходів для усунення подальшого розколу та нестабільності в країні.

Друге – це деградація українських земель та погіршення ситуації через війну в країні. Як вже зазначалось раніше, стан та використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні є рушійною силою впливу на економіку та загальний розвиток країни. Поєднання економічної нестабільності, політичних потрясінь і недосконалого законодавства призвело до надмірного використання та деградації земельних ресурсів України. Вторгнення російських військ і наступні військові дії лише посилили проблему, оскільки забруднення ґрунту та зараження мінами та снарядами вразило понад 200 000 гектарів території.

Проблема деградації ґрунтів в Україні потребує комплексного підходу з боку держави, агровиробників, наукової спільноти. Економічні збитки від деградації ґрунтів до початку війни становили близько 40 млрд грн на рік, а збитки докільню за перші три місяці війни сягнули 200 млрд грн. Процес очищення забруднених земель після воєнних дій тривалий і ресурсомісткий, орієнтовний час очищення 1 га становить не один день, що ще більше знижує ефективність використання сільськогосподарських угідь [8].

Третє – це питання продовольчої безпеки в країні. Ефективне використання сільськогосподарських земель забезпечує продовольчу безпеку країни. Проте на якому рівні знаходиться зараз цей показник? Спроможність держави, її окремих інститутів, агропромислового комплексу, фермерських господарств забезпечити

виробництво доступної для всіх категорій громадян продукції є стрижнем продовольчої безпеки. Через відсутність достатньої кількості земель, на яких можна здійснювати аграрну діяльність, продовольча безпека окремих регіонів України під загрозою. Наразі питання забезпечення належного асортименту та кількості продовольства не може бути покладено виключно на один регіон [9].

Слід зазначити, що продовольча безпека полягає не лише в доступності їжі, а й у доступі до їжі. Система продовольчої безпеки має гарантувати не тільки наявність їжі, але й доступ до неї всім людям. Це особливо важливо в країнах, охоплених війною, оскільки населення може не мати коштів, щоб купити продукти харчування.

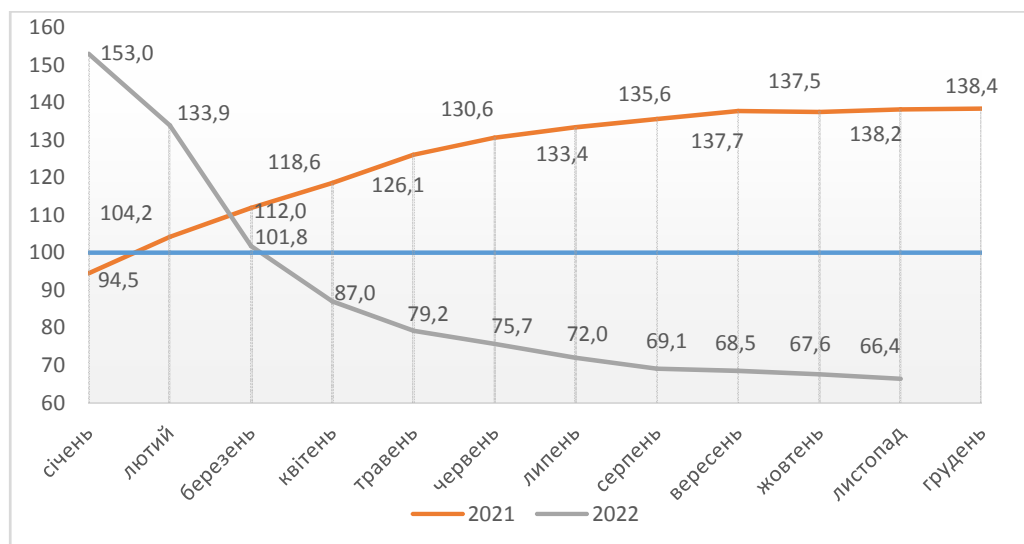
Загалом продовольча безпека є найважливішою складовою економічних, соціальних та екологічних параметрів, що визначають якість життя населення та, по суті, є показниками ефективності державного управління. Забезпечення продовольчої безпеки важливо не лише для добробуту населення, а й для стабільності всієї системи [10].

Аби краще зрозуміти ефективність сільськогосподарського землекористування в умовах війни варто розглянути експорт сільськогосподарських товарів країни у 2022 році. Звісно ж на ці показники вплинули також політичний та логістичний аспекти. Проте статистика все ж таки дасть загальну картину ситуації 2022 року стосовно можливості зібрати фермерами врожай, доставити та продати його на внутрішньому ринку, отримати гідну винагороду та можливість засіяти поля в подальшому.

Нещодавнє дослідження пролило світло на значення експорту агропродовольчої продукції, особливо щодо продуктів рослинного походження. Результати показують, що ця продукція займає лідируючу позицію в галузі, на яку припадає 58% усього експорту. Таке домінування в основному зумовлено переважанням зернових культур, зокрема пшениці, кукурудзи та ячменю, які в сукупності складають значний внесок у товарну структуру експорту – 74%. Крім

того, олійні культури, насамперед соєві боби та ріпак, також відіграють вирішальну роль у галузі з часткою 20% [11].

2022 рік мав потенціал стати рекордним для України за обсягами експорту за всю історію незалежності. На початку року український експорт продемонстрував позитивну динаміку зростання порівняно з аналогічним періодом минулого року, збільшившись на 34%. Однак у березні спостерігалось різке скорочення поставок за кордон – на 50%. Експорт почав відновлюватися в травні, а найкращі результати спостерігалися в останні місяці завдяки розблокуванню українських портів. Детальнішу інформацію щодо обсягів експорту за кожним місяцем можна побачити на порівняльній діаграмі (рис. 1).

**Рис. 1 Темпи зростання (зниження) експорту товарів
(у % до відповідного періоду попереднього року)**

Джерело: Державна служба статистики України [12]

Розблокування українських чорноморських портів у серпні 2022 року значно полегшило експорт сільськогосподарської продукції. Частка сільськогосподарської та харчової продукції в загальному експорті України зросла з майже 36% у 2021 році до 46% (у грошовому еквіваленті). Крім того, майже 79%

експорту сільськогосподарської та харчової продукції становлять зернові та олійні культури (табл. 1).

Таблиця 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі у січні–листопаді 2022 року

Назва товарів	Розділ та код УКТ ЗЕД	Експорт			Імпорт		
		млн.дол. США	у % до січня–листопада 2021	у % до загального обсягу	млн.дол. США	у % до січня–листопада 2021	у % до загального обсягу
Продукти рослинного походження	II	12037,4	87,9	29,6	1716,0	91,3	3,5
у тому числі							
зернові культури	10	8079,8	75,2	19,9	143,3	94,2	0,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	5434,2	89,4	13,4	277,8	69,1	0,6

Джерело: Державна служба статистики України [12]

Загалом дані свідчать про те, що експортна галузь України відновлюється та зростає завдяки розблокуванню портів та збільшенню експорту сільськогосподарської та харчової продукції. Це позитивна подія як для економіки країни, так і для її продовольчої безпеки. Важливо продовжувати розвивати та підтримувати сільськогосподарську та харчову промисловість для забезпечення сталого зростання та продовольчої безпеки в майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження. Стан земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні є рушійною силою впливу на економіку та загальний розвиток країни. Аналіз ефективності сільськогосподарського землекористування показав, що війна має руйнівний вплив на аграрну сферу. Поля можуть бути знищені бомбами та артилерією, знижуючи тим самим посівні площі та підвищуючі деградацію ґрунтів, фермери

можуть бути змушені покинути свої домівки, залишивши свою землю невикористаною. Це призводить до зменшення кількості землі, яка використовується для сільського господарства, а також до зниження продуктивності землі, яка все ще обробляється. Крім того, руйнування інфраструктури, такої як дороги, мости та складські приміщення, ускладнює транспортування фермерами своєї продукції на ринок, що ще більше зменшує їх доходи. Все це призводить до дестабілізації економічної ситуації в країні, сприяє продовольчій кризі та збіднілості населення.

Під час війни уряд вжив заходів для захисту національної безпеки та інтересів дрібних і середніх фермерів, однак ці дії також призвели до уповільнення ринку землі, що призвело до зниження цін на землю та скорочення загального сільськогосподарського виробництва. Тому питання законодавчого регулювання ринку землі все ще залишається відкритим.

Значення експорту агропродовольчої продукції неможливо переоцінити, особливо в сучасному світі, де попит на продукти харчування та пов'язані з ними продукти продовжує зростати. Забезпечення стійкості виробництва агропродовольчої продукції, особливо щодо впливу на навколишнє середовище, має вирішальне значення для забезпечення довгострокової життєздатності галузі.

Загалом, збереження ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні є критичним питанням, яке потребує уваги та дій з боку різних секторів. Організація сільськогосподарського землекористування потребує інноваційних рішень, інвестицій в дослідження та розробки, вирішення таких питань, як правове забезпечення сталого землекористування, сприяння консолідації земель та новітній погляд на аграрну політику з приводу кредитування фермерів та заохочення їх технологічного розвитку.

Література

1. Паньків З. П., Наконечний Ю. І. Земельні ресурси. Практикум : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 196 с.
2. Кравченко А. В. Ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. к.е.н.: 08.00.04. Київ, 2018. 25 с.
3. Земельний довідник України. Інфографічний довідник. 2020 р. URL: <http://surl.li/eorx> (дата звернення: 20.01.23).
4. Лазеба Є. С. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 5.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 21.01.2023).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.04.2022 р. № 2247-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (дата звернення: 21.01.2023).
7. Муравська Н. Державне регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний ресурс Ліга:Закон*. 2022. №19. URL: <http://surl.li/duhvs> (дата звернення: 21.01.2023).
8. Деградація ґрунтів чи відновлення їх родючості – який сценарій чекає Україну. *БТУ-Центр від 09.12.2022 р.* URL: <http://surl.li/etslv> (дата звернення: 23.01.2023).
9. Франчук В., Копитко М., Мельник С. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 3(67). С. 9–17.
10. Raquel d.P.F. Guine, Maria L.d.J. Pato, Cristina A.d. Costa et all.

Food Security and Sustainability: Discussing the Four Pillars to Encompass Other Dimensions. *National Library of Medicine*. 2021. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34829013/> (дата звернення: 24.01.2023).

11. Кваша С.М., Остапенко С. Проблеми експорту продукції аграрного сектору України в умовах процесу глобалізації. *Продовольчі ресурси*. 2022. Том 9 № 17. С. 244-254.

12. Державна служба статистики України: офіційний вебсайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.01.2023)

References

1. Pan'kiv, Z. P. and Nakonechnyj, Yu. I. (2020), *Zemel'ni resursy. Praktykum : navchal'nyj posibnyk*. [Land resources. Workshop: study guide] LNU imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.

2. Kravchenko, A. V. (2018) “Effectiveness of land resource use in agricultural enterprises avtoref”, PhD. Thesis, Global economy, National Agrarian University, Kyiv, Ukraine.

3. Land directory of Ukraine (2020), “Infographic guide”, available at: <http://surl.li/eorx> (Accessed 20 January 2023).

4. Lazeba, E. S. (2014), “Increasing the efficiency of agricultural land use in Ukraine”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3062> (Accessed 20 January 2023).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On the introduction of amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the creation of conditions for ensuring food security in the conditions of martial law”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#> (Accessed 21 January 2023).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine “On the introduction of changes to some legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of the regulation of land relations in the conditions of martial law”, available at:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text> (Accessed 21 January 2023).

7. Muravs'ka, N. (2022), "State regulation of land relations under martial law", Legal scientific electronic resource League: Law, vol. 19, available at: <http://surl.li/duhvs> (Accessed 21 January 2023).

8. BTU-Center (2022), "Degradation of soils or restoration of their fertility - what scenario awaits Ukraine", available at: <http://surl.li/etslv> (Accessed 23 January 2023).

9. Franchuk, V., Kopytko, M. and Melnyk, S. (2022), "Ensuring Ukraine's food security in the conditions of a changing security environment", Vcheni zapysky Universytetu "KROK", [Online], vol. 3(67), available at: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/524/554> (Accessed 24 January 2023).

10. National Library of Medicine (2021), "Food Security and Sustainability: Discussing the Four Pillars to Encompass Other Dimensions", available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34829013/> (Accessed 24 January 2023).

11. Kvasha, S.M. and Ostapenko, S. (2022), "Problems of exporting products of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of the globalization process", *Prodovol'chi resursy*, vol. 9, no. 17, pp. 244-254.

12. State Statistics Service of Ukraine: official website (2023), "Statistical information", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 26 January 2023).

Стаття надійшла до редакції 08.02.2023 р.